

سوال

سوال هایی که در قبر از انسان می‌شود و از آن به خداوند پناه می‌بریم چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولاً: هرگاه فرزند آدم بمیرد و روحش بیرون رود و در قبرش گذاشته شود آنگاه در نخستین مرحله از مراحل آخرت خواهد بود، زیرا قبر نخستین منزلگاه آخرت است.

از هانی، وابسته‌ی عثمان بن عفان روایت است که هرگاه عثمان کنار قبری می‌ایستاد چنان می‌گریست که محاسنش خیس می‌شد. به او می‌گفتند: بهشت و دوزخ را یاد می‌کنی اما نمی‌گیری، و برای این گریه می‌کنی؟ می‌گفت: رسول الله ﷺ فرمود: **قبر نخستین منزل از منازل آخرت است؛ اگر بنده از آن نجات یابد آنچه پس از آن خواهد بود آسان‌تر است و اگر از آن نجات نیابد، پس از آن سخت‌تر خواهد بود و رسول الله ﷺ فرمودند: هیچ منظره‌ای را ندیدم مگر آنکه قبر وحشتناک‌تر از آن بود** ترمذی (۲۳۰۸) و ابن ماجه (۴۵۶۷). آلبانی در صحیح الجامع (۱۶۸۴) آن را حسن دانسته است.

ثانیا: دو ملائکه‌ی موکل به نزد او می‌آیند و از وی درباره‌ی آنچه در دنیا معتقد بوده یعنی درباره‌ی پروردگارش و دینش و پیامبرش از او می‌پرسند؛ اگر جواب نیکی داد خیر است، و اگر پاسخشان ندهد او را به سختی می‌زنند و به درد می‌آورند. اگر از اهل صلاح بود ملائکه‌ای سفیدروی به نزد او می‌آیند و اگر از اهل فساد بود ملائکه‌ای سیاه روی به نزد او می‌آیند و این فتنه‌ای است که دچارش می‌شود.

از عائشه - رضی الله عنها - روایت است که رسول الله ﷺ فرمودند: **اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُسلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَغْرَمِ وَالْمَأْثَمِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَفِتْنَةِ النَّارِ، وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَشَرِّ فِتْنَةِ الْغَنَى وَشَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمَاءِ التَّلَجِّ وَالبَرْدِ وَنَقِّ قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يَنْقِي الثَّوْبَ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ** یعنی: ای الله من از تنبلی و پیری و بدهکاری و گناه به تو پناه می‌برم. خداوند! به تو پناه می‌برم از عذاب آتش و فتنه‌ی آتش و فتنه‌ی قبر و عذاب قبر و شر فتنه‌ی ثروت و شر فتنه‌ی فقر و از شر فتنه‌ی مسیح دجال. خداوند! گناهانم را با آب برف و تگرگ بشوی و قلبم را از گناهان پاک گردان چنانکه لباس سفید از چرک پاک

می‌شود و میان من و گناهانم چنانکه میان مشرق و مغرب فاصله انداخته‌ای، جدایی انداز» بخاری (۶۰۱۴).

ابن حجر می‌گوید: منظور از **فتنه‌ی قبر** سوال دو فرشته است. (فتح الباری: ۱۷۷ / ۸۱).

مبارکفوری می‌گوید: **یعنی: حیرت زدگی در پاسخ به دو فرشته**. (تحفة الأحوذی: ۳۲۸ / ۹).

ثالثاً: اما اینکه آن دو ملائکه در قبر از انسان چه سوالاتی می‌پرسند، در این حدیث بیان شده است:

براء بن عازب - رضی الله عنه - می‌گوید: برای تشییع جنازه‌ی مردی از انصار، همراه با رسول الله ﷺ رفتیم. وقتی به گورستان رسیدیم، مردم مشغول حفر لحد بودند. رسول الله ﷺ رو به قبله نشست و حاضرین گرد او نشستند. ما چنان بی حرکت به سخنان آن حضرت گوش می‌دادیم که گوئی بالای سر ما پرندگان نشسته‌اند. رسول الله ﷺ در حالی که چوب کوچکی در دست داشت و آن را پیش روی خود در زمین فرو می‌برد و گاهی بسوی آسمان و گاهی به زمین نگاه می‌کرد، فرمود:

استعینوا بالله من عذاب القبر، (مرتین او ثلاثاً) ثم قال: اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر (ثلاثاً)

(از عذاب قبر، به خدا پناه جوئید. این را سه بار فرمود، سپس گفت: پروردگارا! از عذاب قبر به تو پناه می‌آورم)

سپس فرمود: «بنده‌ی مومن، وقتی از این دنیا بسوی آخرت می‌رود، فرشتگانی با چهره‌های درخشان مانند خورشید از آسمان بسوی او فرود می‌آیند. آنان کفن‌ها و مواد خوشبوئی از بهشت همراه دارند. تا جائی که چشم مومن کار کند اطراف او می‌نشینند. سپس، ملک الموت (فرشته‌ی مرگ) می‌آید و بالای سرش می‌نشیند و می‌گوید: ای روح پاک (و در حدیثی دیگر، ای نفس مطمئنه) بشتاب به سوی مغفرت و خوشنودی‌ای که از جانب الله برای تو مهیا شده است. روح آن مومن مانند چکیدن قطره از مشک آب بیرون می‌شود و فرشته‌ی موت آن را می‌گیرد. (در روایتی آمده: هر وقت روح مومن بیرون می‌آید، تمام فرشتگان موجود میان زمین و آسمان و تک تک فرشتگان آسمان برای او دعای مغفرت می‌خوانند. تمام درهای آسمان برای او باز می‌شوند. دربانان آسمان، تمنا می‌کنند که آن روح از ناحیه‌ی آنها به آسمانها برده شود) وقتی فرشته‌ی موت روح او را قبض می‌کند، فرشتگان حاضر، بلافاصله آن را از او گرفته و در کفن‌های بهشتی می‌گذارند و با مواد خوشبوئی که همراه دارند آن را معطر می‌سازند. آیه‌ی **تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ** (فرشتگان ما کوتاهی ننموده و جان او را می‌گیرند). به همین معنی اشاره دارد. چنان عطر و بوی خوشی از کفن‌ها بیرون می‌آید که نظیر آن هرگز بر روی زمین دیده نشده است. فرشتگان آن روح را به آسمان‌ها می‌برند. از کنار هر گروهی از فرشتگان که می‌گذرند، آنها می‌گویند: **ما هذا الروح الطيب؟** این روح پاکیزه از آن چه کسی است؟ فرشتگان در جواب با ذکر بهترین نامی که او در دنیا داشته است می‌گویند: فلانی فرزند فلانی است. وقتی به آسمان دنیا (نزدیک ترین آسمان به زمین) می‌رسند، دروازه‌ی آسمان گشوده می‌شود. فرشتگان مقرب هر آسمان تا آسمان دیگر آن را تشییع می‌کنند تا زمانی که به آسمان هفتم می‌رسند. خداوند متعال

می‌فرماید: اکتبوا کتاب عبدی فی علیین (کتاب [اعمال] بنده‌ی مرا در علیین بنویسید). کتاب او در علیین نوشته می‌شود. بعد از جانب خداوند حکم می‌شود: او را به زمین برگردانید، چرا که من وعده کرده‌ام که: آنان (انسانها) را از زمین آفریده و به زمین برگردانم و بار دیگر آنها را از زمین بیرون بیاورم. هنگامی که روح بسوی زمین برگردانده شود، و دوباره در جسد قرار گیرد صدای پای دوستان و خویشاوندان خود را که تازه از دفن فارغ شده‌اند و بر می‌گردند، می‌شنود. بلافاصله دو فرشته بصورت ترسناک نزد او می‌آیند. او را می‌نشانند و از وی می‌پرسند: **من ربک؟** پروردگارت کیست؟ می‌گوید: پروردگار من الله است. می‌پرسند: دینت چیست؟ می‌گوید: دین من اسلام است. سوال می‌کنند: این مرد که میان شما مبعوث شده است، چه کاره است؟ می‌گوید: او رسول خدا ﷺ است. سوال می‌کنند: در دنیا چه عمل نموده‌ای؟ می‌گوید: قرآن خدا را خواندم و به آن ایمان آوردم و آن را تصدیق کردم. آن فرشتگان بار دوم با خشونت تمام همان سوالها را تکرار می‌کنند. این آخرین امتحانی است که بر انسان مومن عرضه می‌شود. آیه‌ی **يَتَّبِعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** به همین لحظات حساس و خطیر اشاره دارد. مرد مومن همان پاسخ‌ها را تکرار می‌کند. از آسمانها ندا می‌آید: «بنده‌ی من راست می‌گوید. فرش بهشتی برایش پهن کنید و لباس بهشتی بر او بپوشانید و دری به سوی بهشت برایش بگشایید. آنگاه نسیم خوش بهشت از آن روزنه به مشامش می‌رسد. و تا جایی که چشمش کار می‌کند قبرش توسعه داده می‌شود. سپس مردی زیبا و خوش چهره با لباس خوب و معطر، نزد او می‌آید و می‌گوید: رضایت پروردگار و باغ‌هایی که نعمت‌های جاودان دارند، بر تو مبارک باد. این همان روزی است که در دنیا به تو وعده داده شده بود. انسان مومن از آن مرد خوش چهره و زیبا سوال می‌کند: تو چه کسی هستی؟ می‌گوید: من عمل صالح تو هستم. آنگاه دری از جانب بهشت و دری از جانب دوزخ باز می‌شود و در حالیکه به دوزخ اشاره می‌شود، به او گفته می‌شود: این (دوزخ) منزل تو بود، اگر در دنیا معصیت می‌کردی. اکنون خداوند در عوض آن، این بهشت (اشاره به بهشت) را به تو داده است. وقتی چشم آن مرد مومن به نعمت‌های درون بهشت می‌افتد می‌گوید: پروردگارا قیامت را هر چه زودتر برپا کن تا من سریعتر نزد فامیل و مال خود برگردم. به او گفته می‌شود: آرام بگیر.

اما بنده‌ی کافر (و در روایتی فاجر)، وقتی از این دنیا رخت سفر بسته و راهی دیار آخرت می‌شود، فرشتگانی با چهره‌ای بسیار تند و خشن و زشت، در حالی که لباس خشن که از مو بافته و با آتش آمیخته است در دست دارند، از آسمان نزد او می‌آیند و تا آنجائی که چشم او کار می‌کند پیرامون او می‌نشینند. سپس، فرشته موت می‌آید و نزد او می‌نشیند و می‌گوید: ای روح پلید! بسوی خشم و غضب خدا بیرون شو. روح در تمام جسد متفرق می‌شود. سپس آن روح مانند درخت خاردار که شاخه‌های زیادی داشته باشد و از میان پشم‌های خیس خارج شود، بیرون می‌آید همراه با بیرون آمدن آن، همه رگهای بدن پاره می‌شوند. تمام فرشتگان موجود از زمین تا آسمان بر او لعنت می‌فرستند. درهای آسمان به روی او بسته می‌شوند. تمام دربانان آسمان تمنا می‌کنند که ای کاش آن روح از ناحیه آنان به آسمانها برده نشود. فرشته موت روح را قبض می‌کند، بلافاصله ماموران خداوند که در آنجا حضور دارند، آن روح را از وی گرفته در همان پارچه سیاه و خشن می‌پیچند و بدترین بوئی که در روی زمین دیده شده است از آن خارج می‌شود. فرشتگان روح را گرفته و به آسمانها صعود می‌کنند. به هر دسته‌ای از فرشتگان که می‌رسند، آنان سوال می‌کنند: این روح پلید از آن چه کسی است؟ همراهان می‌گویند: **فلانی**

فرزند فلانی است. و او را با بدترین نامی که در دنیا از وی یاد می شد، یاد می کنند. وقتی به نزدیک ترین آسمان می رسند، از مامورین آسمان می خواهند که دروازه را باز کنند، درهای آسمان برایش باز نمی شود. در اینجا رسول الله ﷺ این آیه را تلاوت نمود:

لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ

(درهای آسمان برای آنان گشوده نخواهد شد و آنان وارد بهشت نمی شوند. مگر این که شتر از سوراخ سوزن گذرانده شود).

آنگاه خداوند می فرماید: نام او را در لیست دوزخیان (سجین) و در اسفل السافلین (پایین ترین مکان) بنویسد و می فرماید: بنده مرا به طرف زمین برگردانید. چون من وعده کرده ام که آنان را از زمین خلق کرده و بسوی آن، برگردانم و برای بار دیگر آنان را از زمین بیرون آورم. آن روح از آسمان به زمین انداخته می شود و به درون جسد خود بر می گردد. در اینجا رسول الله ﷺ این آیه را تلاوت نمود:

مَنْ يَشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ (هر کس که با الله شرک ورزد گویا [به خاطر سقوط از اوج ایمان به کفر] از آسمان فرو افتاده است [و به بدترین شکل جان داده است] و پرندگان [تکه های بدن] او را می ربایند یا اینکه تند باد او را به مکان بسیار دوری پرتاب می کند)

به هر حال روح در جسد برگردانیده می شود. رسول الله ﷺ فرمود: آنگاه که روح به جسد بر می گردد صدای پاهای کسانی که برای دفن او آمده اند و بر می گردند را می شنود.

سپس دو فرشته به صورت ترسناک نزد او می آیند. با چهره ای خشمناک و عبوس او را می نشانند و از وی می پرسند: من ربک؟ پروردگارت کیست؟ می گوید: **هاه، هاه لا ادری** (وای وای نمی دانم). سپس می پرسند: **ما دینک؟** دین تو چیست؟ می گوید: **هاه، هاه لا ادری** (وای وای نمی دانم). سپس از وی می پرسند درباره این مرد که به سوی شما مبعوث شده است، نظرت چیست؟ آن شخص نام رسول الله ﷺ را نمی داند به او می گویند **محمد**! می گوید: **هاه، هاه لا ادری** (وای وای نمی دانم). از مردم شنیدم که او را رسول خدا می گفتند. فرشتگان به او می گویند: تو هرگز ندانستی و اعتراف نکردی. در آن هنگام منادی ای از آسمان ندا می دهد: دروغ می گوید: جایگاه او را از آتش فرش کنید و دری از دوزخ برایش بگشایید تا گرمی و تپش دوزخ به او برسد. و قبرش چنان تنگ می شود که پهلوهایش در هم فرو می رود و علاوه بر آن مردی بد قیافه با لباسهای زشت و با بوی بسیار تند و متعفن، نزد او می آید و می گوید: مزده باد تو را آنچه که ناراحتت می کند. این همان روز است که در دنیا وعده آن به تو داده شده بود. می پرسد: تو چه کسی هستی؟ می گوید: من همان اعمال نا پاک تو هستم. به خدا سوگند تو در انجام اطاعت پروردگار بسیار کوتاهی می کردی ولی در ارتکاب گناه شتابان بودی. خداوند نیز پاداش جزای کارهای بدت را می دهد. سپس ماموری نابینا، کر و لال بر او گماشته می شود و چوبی در دست دارد که اگر بر کوه بزند به خاک مبدل گردد. با همان چوب یک ضربه، بر او وارد می کند به طوری که او را خاکستر می کند. خداوند بار دیگر

او را به حالت اول برمی گرداند. بار دیگر مورد ضربه قرار گرفته و چنان به آه و ناله در می آید که جز انسانها و جن ها، سایر موجودات صدای او را می شنوند. سپس از طرف دوزخ دری برایش باز می شود و فرش آتشی برایش انداخته می شود. او از ترس مراحل بعدی می گوید: پروردگارا هرگز قیامت را برپا نکن»

به روایت احمد (۱۸۰۶۳) و ابوداود (۴۷۵۳). علامه آلبنی در **صحیح الجامع** (۱۶۷۶) آن را صحیح دانسته است.

بنابراین، صحیح این است که دو فرشته تنها درباره‌ی امور توحید و عقیده از میت سوال می‌کنند که واضح و آشکار است.

والله اعلم.